

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

2007 metai

1

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2007

1

VILNIUS 2008

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2007

1

VILNIUS 2008

UDK 947.45

Li 237

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonsas EIDINTAS

Vilniaus universitetas

Jan JURKIEWICZ

Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)

Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ

Lietuvos istorijos institutas

Bronius MAKASKAS

Lenkijos MA Istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ

Kultūros, filosofijos ir meno institutas

Rimvydas PETRAUSKAS

Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA

Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS

Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER

Nordost-Institut Liuneburge

Agnius URBANAVIČIUS (sekretorius)

Lietuvos istorijos institutas

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:

HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.

EBSCO PUBLISHING

ISSN 0202-3342

© Lietuvos istorijos institutas, 2008

© Straipsnių autoriai, 2008

STRAIPSNIAI IR PRANEŠIMAI

JAROSŁAW N I K O D E M

KARIBUTO MAIŠTAS

Nuo Kaributo Algirdaičio išpuolio prieš Vytautą netrukus po Astravos sutarties prasidėjo toli siekiantys, nors ir neplanuoti, pokyčiai Lietuvoje. Dėl jo ne tik visiškai nugalėjo Kęstutaičio politinė programa, bet ir pasitaikė proga suardyti rūpestingai Jogailos rengtą politinį planą, pagal kurį po 1392 m. santykiai Lietuvos viduje turėjo būti normalizuoti taip, kad būtų naudinga karaliui. Kaributas, sukėlęs maištą, gal net prieštaraudamas savo paties ketinimams, pradėjo nevaldomą pokyčių griūtį Lietuvos politinėje arenoje.

Išsamiausiai, nors ne visada labai detaliai, mus dominantys įvykiai aprašyti Lietuvos metraščiuose. Išdėsčius aplinkybes, dėl kurių Jogaila ir Skirgaila susitarė su Vytautu, o Kęstutaitis grįžo į Lietuvą ir joje tapo valdovo vietininku, teigiama: *И ради ему [Vytautui – J. N.] вся земля Литовская и Русская. Искат по то пасакояма apie Kaributo maištą. Išsamiausias, su daugiausia smulkmenų Lietuvos metraščių liudijimas pateiktas „Vilniaus metraštyje“: Князь Корбут Олгирдовичъ нача в непослушенствѣ быти у великого князя Витовта, и начат збирати вои свои, и поиде противу. Князь же великый Витовт посла вои свои, [Вас]уля Бореиковича и Кгинивила противу ему, и ступишася вои на мѣсто на Недокудовѣ, и побежени быша вои князя Корбута, и почаша бѣгати, и побито их много. Сам же князь великый Корбут бежи в Новгородок и ополчися, ту же бе и княгини его и дети. Князь же великый Витовт събра вси вои свои и самъ поиде к Новгородоку и Новгородок озма и князя Корбута и княгиню его и дѣти в няцтво посла¹.*

¹ Виленская летопись, *Полное собрание русских летописей* (toliau – ПСРЛ), т. XXXV, Москва, 1980, с. 89.

Kituose metraščiuose svarbios užuominos, kad Vytautas asmeniškai nedalyvavo Dokudavo mūšyje, teikiančios galimybę įvairioms prielaidoms, nėra. Pasak jų, Lietuvos vietininkas per kautynes pats sumušė Kaributo kariuomenę, o vėliau nugalėjo ją patį, besiginantį tvirtovėje. Visuotinai istoriografijoje pripažįstama kautynių vieta minima Račinskio, Krasinskio, Archeologijos draugijos, Rumiancevo, Olševskio metraščiuose ir Bychovco kronikoje². Tik Evreinovo metraštyje pateikiamas variantas *на месте на Кулове*³. Dar atkreipkime dėmesį, kad juose visuose, rašant apie galutinį Kaributo pralaimėjimą ir suėmimą, būtinai minimas Naugardukas (Novgorodok), tik vieninteliame Račinskio metraštyje teigiama: *и сам Корыбут убежыть у Новгоро-док Северскии*⁴.

Norint visiškai išaiškinti Kaributo maišto esmę (nesitikint detaliai atkurti šį įvykį, nes pagal išlikusius šaltinius tai neįmanoma), reikia atsakyti į kelis esminius klausimus. Kodėl kunigaikštis ėmėsi ginklo – juk tai buvo pasipriešinimas Jogailos įvestai tvarkai Lietuvoje po to, kai Vytautas grįžo iš Vokiečių ordino valstybės? Kada vyko šis maištas? Kaip jo metu elgėsi arba galėjo elgtis kiti Gediminaičių dinastijos atstovai? Ir kokios buvo Kaributo pralaimėjimo pasekmės?

1392 m. Astravoje susitaikydamas su Vytautu⁵ Jogaila labai daug išsipareigojo. Apsisprendė iškart pašalinti Lietuvai gresiantį išorės pavojų ir – tokia buvo sutarties

² Ten pat, p. 159, 137, 101, 206, 185; XVII, kol. 514.

³ Ten pat, XXXV, p. 277. *Nedokudovas* minimas ne tik „Vilniaus metraštyje“, bet ir „Uvarovo sąrašė“, ten pat, XVII, kol. 93–94, ir „Slucko metraštyje“, ten pat, XXXV, p. 71.

⁴ Ten pat, XXXV, p. 159. Bet dėl dviejų priežasčių atrodo, kad ši informacija nėra patikima. Kituose liudijimuose aiškiai minimas Naugardukas, be to, jeigu kautynių vietą lokalizuosime šiaurės vakaruose, tarp Naugarduko ir Vilniaus, labiau tikėtina, kad Kaributas pasitraukė į gretimą pilį, o ne rizikuodamas bėgo į tolimą Severėnų Naugardą. Dar pridurkime, kad nepaisant tokio paties pasakojimo modelio, nes pavieniai pranešimai tik nežymiai stilistiškai skiriasi, dėl aukščiau minėtų skirtumų reikia teigti, kad pagal Kaributo maišto aprašymą sunku aiškiai atsekti istoriografijoje išgalėjusią metraščių klasifikaciją. (Pvz., žr. J. O c h m a n s k i, Nad Kroniką Bychowca, *Studia Źródloznawcze*, 12, 1967, s. 157).

⁵ *akta unii Polski z Litwą 1385–1791* (toliau – *AU*), wyd. S. Kutrzeba, W. Semkowicz, Kraków, 1932, nr 29; Poręczenia księżnej Anny Witoldowej, ten pat, nr 30 (Jogailai), nr 31 (karalienei Jadvygai). Dar žr. istorikų nuomones: A. Б а р б а ш е в, *Витовт и его политика до грюнвальдской битвы (1410 г.)*, Санкт-Петербург, 1885, с. 66; М. К. Л ю б а в с к и й, *Очерк истории Литовско-русского государства до Люблинской унии включительно*, Москва, 1910, с. 45–46; А. Р о с с а с к а, *Дzieje Witolda w Księcia Litwy*, Wilno, 1914, s. 70–71; L. K o l a n k o w s k i, *Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego za Jagiellonów*, t. 1: *1377–1499*, Warszawa, 1930, s. 54–57; L. K o l a n k o w s k i, *Polska Jagiellonów. Dzieje polityczne*, do druku przygotował Z. Kolankowski, Olsztyn, 1991, s. 21; J. P f i t z n e r, *Groszfürst Witold von Litauen als Staatsmann*, Brunn etc., 1930, S. 77–78; Z. I v i n s k i s, Vytauto jaunystė ir jo veikimas iki 1392 m., *Vytautas Didysis*, red. A. Š l e ž a s, Kaunas, 1930, p. 43–44; P. Š l e ž a s, Vytauto santykiai su Lenkija, ten pat, p. 153; *Lietuvos istorija*, red. A. Šapoka, Kaunas, 1936, p. 117; G. R h o d e, *Die Ostgrenze Polens. Politische Entwicklung, kulturelle Bedeutung und geistige Auswirkung*, Bd. 1, Köln–Graz, 1955,

kaina – pakeisti vietininką, jo vardu valdantį valstybę. O. Haleckis mano, kad karaliui labiausiai rūpėjo du dalykai: numalšinti vidaus nesantaiką, kad garantuotų Lietuvos gyventojų ramybę, ir ginti juos nuo išorės priešų⁶. Dar pridurkime, kad šiuos sprendimus jis priėmė verčiamas susidariusių aplinkybių. Ankstesnis Jogailos planas suvienyti tikrąją Lietuvą ir rusiškąsias kunigaikštystes valdant vietininkui Skirgailai, o pietinės Rusios žemių klausimo kol kas nespęsti (dalis buvo atiduota tiesioginei Karūnos valdžiai, dalį laikė nuo jos priklausomi sričių kunigaikščiai, o Podolės ir Koriatovičių klausimas tada nebuvo sprendžiamas)⁷, karaliui buvo itin palankus. Jam buvo visiškai garantuotas tėvoninių teisių neliečiamumas, bet, Skirgailai lojaliai ir be ambicijų į savarankiškumą atliekant pareigas, jam nereikėtų rūpintis einamąja Lietuvos politika.

Užsitęsęs sunkioms kovoms su Vytautu, kurį rėmė Kryžiuočių ordinas, Jogaila padarė išvadą, kad ir jo valdovo teisėms, ir pačiai Lietuvai bus naudingiausia pakeisti Skirgailą (šis, nors ir kiek prieštaravo, bet galiausiai sutiko)⁸ pusbroliu. Tai buvo vienintelė karaliaus plano pataisa. Jogaila negalėjo tikėtis, kad Vytautas, kaip iki šiol Skirgaila, norės ryžtingai ir pasiaukojamai ginti jo valdovo teises. Bet manė, kad paaukštinimas patenkins Kęstutaičio ambicijas ir pristabdys pernelyg išsikerojusius politinius siekius. Vytautas, perimdamas valstybės valdymą, kaip ir prieš tai Skirgaila, galėjo tikėtis labai didelės vidaus politikos laisvės, bet mainais buvo laukiama visiško jo lojalumo valdoviniams didžiojo kunigaikščio Jogailos įgaliojimams.

Jeigu karalius būtų nujautęs, kad Vytautas, užėmęs Vilnių ir Trakus, beveik iš karto pradės įgyvendinti savo planą ir nuosekliai stiprins savo poziciją, gerokai besiskiriančią nuo teisės apibrėžtų jam priklausančių įgaliojimų, tikriausiai būtų surizikavęs toliau su juo galynėtis ir nebūtų jo pakvietęs iš Prūsijos. Taigi nekyla jokių abejonių, kad Jogaila, Astravoje susitaikydamas su Vytautu, padarė klaidą, o po 1392 m. pateko į itin keblią padėtį. Tai reiškė ankstesnės karaliaus politikos fiasko⁹.

Monarchas ir jo naujas vietininkas Lietuvoje iš esmės nesutarė dėl dviejų klausimų¹⁰: realios valdžios Lietuvoje ribų ir valstybės vidaus struktūros. Skirtingos

S. 345–346; J. B a r d a c h, *Krewo i Lublin. Z problemów unii polsko-litewskiej*, J. Bardach, *Studia z ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVII w.*, Warszawa, 1970; E. G u d a v i č i u s, *Krėvos sutarties (1385) tikslai ir jų įgyvendinimo galimybės*, *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai*, A serija, 1/58, 1977, p. 72–74; J. K r z y Ź a n i a k o w a, J. O c h m a ņ s k i, *Władysław II Jagiełło*, Wrocław etc., 1990, s. 128–130; H. Ł o w m i a ņ s k i, *Witold wielki książę litewski, Lituanoslavica Posnaniensia. Studia Historica*, 7, 1995 (1997), s. 35–37; ir kt.

⁶ O. H a l e c k i, *Dzieje unii jagiellońskiej*, t. 1: *W wiekach średnich*, Kraków, 1919, s. 140.

⁷ Ten pat, p. 129; J. N i k o d e m, *Polska i Litwa wobec husyckich Czech w latach 1420–1433. Studium o polityce dynastycznej Władysława Jagiełły i Witolda Kiejstutowicza*, Poznań, 2004, s. 52.

⁸ *Scriptores rerum Prussicarum* (toliau – SRP), III, Leipzig, 1866, S. 179 (Posilge), 622 (Die ältere Hochmeisterchronik). Žr. J. N i k o d e m, *Rola Skirgiełły na Litwie do 1394 roku*, *Scripta minora*, 2, Poznań, 1998, s. 119–120.

⁹ Plačiau apie tai žr.: J. N i k o d e m, *Polska i Litwa*, s. 49–62.

¹⁰ Kitų aplinkybių, kurių neįmanoma patikrinti šaltiniuose (asmeninių ambicijų, nuoskaudų ir t. t.), nesvarstysime.

nuomonės dėl Lietuvos santykių su Lenkija jiems nerūpėjo. Bet reikia atsiminti, kad teisiniai šių santykių aspektai vis dar nebuvo sureguliuoti¹¹. Išskyrus Jogailos karūnavimo aktą, t. y. realiai perimtą naujos valstybės valdymą, ir, nepaisant labai neaiškiai suformuluotų Lietuvos kunigaikščių homogialinių aktų¹², po 1386 m. abi valstybės, kitaip nei paprastai manoma istoriografijoje, išlaikė gana laisvą sąjungą. Tiesa, kai kurie Gediminaičiai pakluso Karūnai, bet taip nesielgė Lietuvos, kurioje tada nebuvo žinoma, kaip valdomos kitos valstybės, „savininkas“ ir vienintelis valdovas Jogaila. Lenkija prieš tai (ir po daugelio metų) buvo sudariusi uniją su Vengrija, abiejose šiose karalystėse buvo apibrėžtas tam tikras Karūnos ponų politinis vaidmuo, bet uniją tokiu pačiu pagrindu buvo sudariusi ne su Lietuvos valstybe, o su Jogaila, kuris simbolizavo šią valstybę ir kuriam ji priklausė (neaptariant kitų dinastijos narių teisių jau vien dėl to, kad jų teisės neprilygo didžiojo kunigaikščio teisėms). Be to, Lenkijai tikrai nerūpėjo tikslinti tarpusavio teisinių santykių, kadangi iki pat Vilniaus–Radomo sutarčių nesigirdėjo, kad iš Jogailos arba Lietuvos to būtų buvę reikalaujama. Maža to. Teikdama Lietuvai visokią paramą kovai su Kryžiuočių ordinu, Lenkija visiškai nesikišo į Lietuvos vidaus reikalus¹³ ir niekada neginčijo Jogailos teisės paveldėti tėvoniją¹⁴.

Taip pat nėra jokio pagrindo bandyti teigti, kad Vytautas galėjo prieštarauti Lenkijos ir Lietuvos sąjungai. Tikriausiai ją vertino kitaip negu Jogaila, dėl jos tapęs Lenkijos karaliumi, bet tai nereiškia, kad Kęstutaitis neižvelgė paprasčiausios naudos, kurią abiejų valstybių sujungimas teikė Lietuvai. Vėlesniais metais, kai Didžioji Kunigaikštystė teisiškai tapo pavaldi Lenkijai, Vytautas, jau tapęs didžiuoju kunigaikščiu, sąmoningai ėmė siekti sulyginti abiejų subjektų teises, bet tai nereiškia, kad norėjo nutraukti uniją. Net pačiu dramatiškiausiu vadinamuoju karūnavimo audros laikotarpiu 1429–1430 metais, kai tikrai buvo ryžtingiausias, o tapti Lietuvos karaliumi buvo beveik gyvybės ir mirties klausimas, jis nesiryžo nutraukti santykių su Lenkija.

Jis ginčijosi su Jogaila dėl savo įgaliojimų Lietuvoje, kitaip tariant, dėl faktinių savo valdžios ribų nustatymo. Vytautas, neketinęs vykdyti pusbrolio dinastinės politikos, negalėjo susitaikyti su antrojo Skirgailos vaidmeniu. Kad Lietuvos vietininko postas su labai plačiais, bet vis dėlto ribotais įgaliojimais jo visiškai netenkino, aiškiai įrodo visa jo 1392–1399 m. politika. Pradžioje Kęstutaitis siekė pats vienas, be jokių

¹¹ Reikalus, dėl akivaizdžių priešasčių tik glaustai paminėtus šioje pastraipoje, išsamiau aprašau spaudoje įteiktoje knygoje „Jadwiga Andegaweńska“.

¹² Ši klausimą geriausiai perprato istorikas H. Paszkiewiczzius: H. P a s z k i e w i c z, *O genezie i wartości Krewa*, Warszawa, 1938, s. 257–261, 338–343.

¹³ Dažnai istorikų pateikiamas pavyzdys, esą Moskorzowski ir Oleśnickis laikinai pavadavo Skirgailą, yra kilęs dėl nesusipratimo, žr. J. N i k o d e m, *Rola Skirgielży*, s. 113–114.

¹⁴ J. N i k o d e m, Zbigniew Oleśnicki wobec unii polsko-litewskiej do śmierci Jagiełły, *Nasza Przeszłość*, 91, 1999, s. 142–149.

konkurentų, perimti realią valdžią, vėliau sukurti teises tokios valdžios normas, garantuojančias jo savarankiškumą, priklausantį ne tik nuo einamosios politikos sėkmės, ir turintį institucinius įgaliojimus. XIV a. dešimtojo dešimtmečio viduryje Vytautas pradėjo rizikingą žaidimą, kai, sudaręs sąjungą pirmiausia su Vokiečių ordinu, o dalinai ir su Tochtamyšu, siekė tapti visiškai nepriklausomu nuo Jogailos, o tai reikštų, jog šis netektų dalies arba visų paveldėtų teisių į Lietuvą. Manau, kad „plane minimum“ (žinoma, sąlyginai, nes tai nebuvo nuolatinė, beveik suformuluota politinė programa, o tik siekių pritaikymas realioms galimybėms), teoriškai buvo pripažintas Jogailos patrimoniumas ir jo valdovo teisės, bet praktiškai lygiais pagrindais. Faktiškai tai reikšė nepriklausomą Kęstutaičio padėtį ir teisę ateityje perduoti realią valdžią Lietuvoje savo dinastinės linijos atstovams, kurie ateityje perimdami didžiojo kunigaikščio valdžią, mainais turėtų gerbti Jogailos ir jo įpėdinių teisę valdyti.

Iki pat XIV ir XV a. sandūros Jogaila nebuvo – pirmiausia turbūt mintyse – pasirengęs pritarti pusbrolio lūkesčiams. Kitaip gerokai anksčiau būtų pritaręs Vytauto išaukštinimui. Tokiam taikinamajam ginčo sprendimui sutrukdė akivaizdi pasitikėjimo stoka ir įsitikinimas, kad Kęstutaičio siekius bus galima suvaldyti. Karalius turbūt tikėjo, kad Vytautui, kaip ir nepopuliariam Skirgailai, nepavyks sutelkti pakankamai stipraus politinio užnugario, su kuriuo galėtų įgyvendinti savo ketinimus, nebijodamas sulaukti vidaus pasipriešinimo. Kitaip tariant, Jogaila tikėjosi, kad kiti dinastijos nariai, bijodami pernelyg augančios Vytauto įtakos, niekada jo iki galo neparems. Karaliaus rankose buvo ir kitas labai stiprus koziris: didelius Lietuvos valstybės rusiškųjų žemių plotus valdė iki šiol jam besąlygiškai ištikimi broliai Skirgaila ir Kaributas. Tiesa, pirmasis Astravoje neteko Trakų kunigaikštystės, bet šis praradimas jam kompensuotas atiduodant Kijevo kunigaikštystę¹⁵, antrasis tebevaldė didžiulius Severėnų krašto plotus. Jogaila juodu pagrįstai galėjo laikyti Vytauto nedraugais ir manė, kad jų kunigaikštystės, apsupę Kęstutaičio domeną, bus puiki atsvara galioms perdėtoms jo ambicijoms ar siekiams.

Taigi priartėjome prie antros nesutarimų tarp karaliaus ir jo vietininko Lietuvoje priežasties. Vytautas suprato, kad tikrai laimėti galės tik atsikratęs visų galimų varžovų, kai taps vieninteliu Lietuvos kunigaikščiu ir savo rankose sutelks realią valdžią. Taigi siekė palaipsniui šalinti sritinius kunigaikščius¹⁶. Dėl akivaizdžių priežasčių Jogaila

¹⁵ *Codex epistolaris saeculi decimi quinti* (toliau – CE), t. I, wyd. A. Sokołowski, J. Szujski, Kraków, 1876, nr 20.

¹⁶ Į tai teisingai atkreipė dėmesį Z. I v i n s k i s, Litwa w dobie chrztu unii z Polską, przeł. J. Minkiewicz, *Chryścianizacja Litwy*, red. J. Kłoczowski, Kraków, 1987, s. 85–88. Jis rašė, kad Vytautas, prisiminęs seną Algirdo Rytų planą, pats „ketino valdyti Rusios žemes. Dėl to naikino sritines kunigaikštystes, sugalvodavo įvairių pretekstų nušalinti Gediminaičius ir pats užvaldydavo jų kunigaikštystes“. O. Rusina klaidingai teigia, kad šaltiniuose nėra aiškaus atsakymo į klausimą, kodėl Vytautas pradėjo atsikratyti sritinių kunigaikščių, O. В. Р у с и н а, *Україна під татарамі і Литвою*, Київ,

negalėjo pritarti pusbrolio požiūriui, todėl istoriografijoje vyraujančią nuomonę, kad jie šiuo klausimu veikė bendrai, sunku laikyti teisinga. Anatoliui Lewickiui atrodė, kad tai, jog Vytautas šalino sritinius kunigaikščius, buvo baismė už jų nepritarimą Jogailos sukurtai sistemai. Istorikas rašė: „Net mintis nekyla, kad tai būtų prieš karaliaus valią, ir netgi be jo leidimo. <...> Tai atrodo taip akivaizdu, tarsi Vytautas tik vykdė karaliaus nuosprendžius, o tvarkos pažeidėjęs siųsdavo pas karalių, kad su jais elgtųsi savo nuožiūra“¹⁷. Dar buvo manoma, kad Vytauto akcija pavyko tik dėl to, kad Jogaila ir Lenkijos ponai visiškai pasitikėjo Kęstutaičiu¹⁸. Interpretuodamas toliausiai pažengė Leszekas Kolankowskis, pasak kurio, viską, kas vyko Lietuvoje po 1392 m., suplanavo pats Jogaila, kuris siekė visiškai suvienyti Lietuvą, „pašalindamas smulkius kunigaikščius Gediminaičius ir sutelkdamas visą teritoriją vieno valdovo, t. y. kara-

1998, c. 78. Šaltiniuose tikrai apie tai nerašoma tiesiogiai, bet gana aiškiai vaizduojami kunigaikščio veiksmai, kad būtų galima išvelgti jo elgesio motyvus.

¹⁷ A. L e w i c k i, Powstanie Świdrygiełły. Ustęp z dziejów Litwy z Koroną, *Rozprawy Akademii Umiejętności, Wyd. Hist.-filozof.*, 29, 1892, s. 19–20; A. L e w i c k i, Ueber das staatsrechtliche Verhältniss Littauen zur Polen unter Jagiełło und Witold, *Altpreussische Monatsschrift*, 31, 1894, S. 37–38.

¹⁸ J. J a k u b o w s k i, Z zagadnień unji polsko-litewskiej, *Przegląd Historyczny*, 22, 1919–1920, s. 151; O. H a l e c k i, *Dzieje unii*, s. 146. Pastarasis istorikas visgi buvo nenuoseklus, nes kitoje vietoje (ten pat, p. 141–142) rašė, kad sunku nustatyti, ar žygiai prieš pavienius kunigaikščius kilo dėl jų nepaklusnumo ir ar Vytautas veikė savarankiškai, ar Jogailos įsakymu. Dabartinėje istoriografijoje apie karaliaus bendradarbiavimą žr., pvz., T. T r a j d o s, *Kościół Katolicki na ziemiach ruskich Korony i Litwy za panowania Władysława II Jagiełły (1386–1434)*, t. 1, Wrocław etc., 1983, s. 22–23; J. T y s z k i e w i c z, Karaimi litewscy w czasach Witolda i sprawa przywileju datowanego rokiem 1388, *Studia Źródłoznawcze*, 36, 1997, s. 60; J. T y s z k i e w i c z, Ruś podzielona: XIV–XV stulecie, *Schylek średniowiecznej Europy*, red. H. Samsonowicz, Warszawa, 2003, s. 229–230; J. T ę g o w s k i, Zagadnienie władzy w Wielkim Księstwie Litewskim w okresie między unią krewską a zgonem Skirgiełły (1385–1394), *Zapiski Historyczne*, 66, 2001, s. 17. Pastarasis istorikas yra neteisus (ten pat, p. 11) hipotezę, kad už visko stovėjo Jogaila, papildomai paremdamas tuo, kad Riazanės kunigaikštis Olegas 1393 m. laidavo už Kaributą. Įrodymu laikoma tai, kad kad Olegas laidavo Jogailai, o ne Vytautui. Bet šis argumentas apgaulingas. Vytautas buvo tik Lietuvos vietininkas, ir neturėjo teisės priimti tokių įsipareigojimų, nes tai reikštų teisės pamynimą. Visų Gediminaičių likimą lėmė tik didžiojo kunigaikščio valia. Kaip ir Skirgailos laikais, ką jau seniai įrodė S. Kutrzeba (S. K u t r z e b a, *Unia Polski z Litwą, Polska i Litwa w dziejowym stosunku*, Kraków, 1914, s. 474–475), šie kunigaikščiai buvo pavaldūs tik Lietuvos valdovui ir liko jam pavaldūs Kęstutaičiui tapus valdovo vietininku. J. Tęgowskio 1392–1394 metų vertinimui didžiulę įtaką padarė E. Gudavičiaus (Э. Г у д а в и ч ю с, По поводу так называемой „диархии“, *Феодализм в балтийском регионе. Сборник научных трудов*. Рига, 1985) hipotezė apie diarchinę valdymo sistemą Lietuvoje, žr. J. T ę g o w s k i, *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*, Poznań–Wrocław, 1999, s. 17; J. T ę g o w s k i, Sprawa przyłączenia Podola do Korony Polskiej w końcu XIV wieku, *Teki Krakowskie*, 5, 1997, s. 160; J. T ę g o w s k i, Czy Kiejstut Giedyminowicz był dwukrotnie żonaty?, *Przegląd Wschodni*, 5, 1998, z. 3, s. 411; J. T ę g o w s k i, *Zagadnienie władzy*, s. 12. Manau, kad Lietuvoje nebuvo diarchinės sistemos, parentos instituciniu Trakuose reziduojančio submonarcho vaidmeniu, žr. J. N i k o d e m, Jedynowładztwo czy diarchia? Przyczynek do dziejów ustroju Wielkiego Księstwa Litewskiego do końca XIV wieku, *Zapiski Historyczne*, 68, 2003, z. 4, s. 7–30.

liaus, o kartu Lietuvos d[idžiojo] kunigaikščio, rankose“. Kitas šio plano elementas, istoriko nuomone, turėjo būti „Kęstutaičių pavertimas vietininkais“, o šie, „kad galėtų valdyti Lietuvą, susitaikė <...> su Jogailos ketinimais <...>, kad galų gale prarastų jos valdymą kartu su tėvonija Jogailaičių naudai. <...> Ir reikia konstatuoti, kad būtent Vytautas daugiausiai prisidėjo prie šio Jogailos triumfo“¹⁹.

Visgi tokie samprotavimai gerokai supaprastinti, nes visiškai neatsižvelgiama į dinastinės politikos, kuri Jogailai buvo svarbiausias atskaitos taškas, tikslus²⁰. Nėra prasmės svarstyti, ar karaliui rūpėjo vieną po kito pašalinti smulkesnius sritinius kunigaikščius (nors greičiausiai taip ir buvo), kadangi to neįmanoma patikrinti šaltiniuose. Bet pašalinti „smulkius“ arba „smulkesnius“, be to, ne visada politiškai patikimus kunigaikščius nėra tas pats kas pašalinti Skirgailą ir Kaributą, kurie tikrai nebuvo „smulkūs“ kunigaikščiai ir nekėlė grėsmės karaliaus politikai. Jei Jogaila nesiryžo šalinti kunigaikščių, kol vietininku buvo Skirgaila, tai greičiausiai rodė baimę jų drastiško pasipriešinimo, kuris galėjo tik dar labiau apsunkinti ir taip sudėtingą Lietuvos vidaus, o tuo pačiu ir išorės padėtį. Taigi turbūt galima surizikuoti teigti, kad sritinių kunigaikščių šalinimo procesas turėjo vykti pamažu ir be papildomos įtampos. Tai turbūt galėjo lemti pačių Gediminaičių elgesys²¹. Jeigu karalius, kuriam rūpėjo vidaus stabilizacija ir išorės taika, bijojo ryžtingai atsikratyti ne tokių svarbių kunigaikščių, kėlusių mažesnę grėsmę dėl savo išorės ryšių, argi galima be pagrįstų abejonių pritarti hipotezei, esą jie tik ir laukė grįžtančio Vytauto, kad atsikratytų tikrų brolių, galinčių sukurstyti neramumus, visiškai panašius į kilusius Kęstutaičiui būnant Vokiečių ordino valstybėje?

Be to, Skirgaila ir Kaributas buvo geležinis didžiojo kunigaikščio valdžios ramstis dar kovų su Kęstučiu laikais. Jis niekada nenusivylė jų ištikimybe, ir niekada nebuvo pagrindo juos įtarti turint savų politinių ambicijų. Jų buvimas Lietuvoje tikrai nekėlė pavojaus dinastinėms Jogailos teisėms (būtent dinastinėms – tai buvo ypač svarbu), o reikalui esant, ką jau minėjau, jeigu paaiškėtų, kad Vytautas nėra visiškai lojalus partneris, būtų galima tikėtis jų paramos. Nes karalius, kaip ir seniau, negalėjo pasitikėti (tuo labiau visiškai) Kęstutaičiu. O jeigu taip, argi galima patikėti, kad norėjo jo padedamas ir jo rankomis vienyti Lietuvą? Tai ne spėlionės, nes yra lengvai įrodoma. Vytautas, tapęs vieningos Lietuvos valdovu, nevykdė politikos, atitinkančios Jogailos lūkesčius, ir labai greitai su juo susipyko. Be to, jis pradėjo priešintis teorinėms

¹⁹ L. K o l a n k o w s k i, *Dzieje Wielkiego Księstwa*, s. 58–60. Panašų požiūrį išdėstė J. Skrzypekas, J. S k r z y p e k, *Południowo-wschodnia polityka Polski od koronacji Jagiełły do śmierci Jadwigi i bitwy nad Worskłą (1386–1399)*, Lwów, 1936, s. 98.

²⁰ Nors – paradoksalu! Pvz., L. Kolankowskis dinastinę politiką labai akcentavo garsiaame Didžiosios Kunigaikštystės istorijai skirtame veikalė. Bet ją interpretavo visiškai klaidingai.

²¹ Atvirai reiškusius nepasitenkinimą ir dėl to pavojingus maištininkus (pvz., Andrių Algirdaitį) šalino be reikalo nedelsdamas, kitus pakentė, kol jie netapdavo pavojingi arba politiškai neprognozuojami.

Astravos sutarties prielaidoms, ką akivaizdžiai įrodo savarankiška jo kryžiuočių politika, kurią vykdyti karaliaus vietininkas, kaip ir anksčiau Skirgaila, nebuvo įgaliotas²².

Istoriografijoje taip pat nepakankamai įvertintos ilgalaikės pasekmės, sukeltos ankstesnio Jogailos (ir jo tikrų brolių) konflikto su Kęstučiu, kurį rėmė Vytautas, nes jis, tėvui pralaimėjus, tapo labiausiai nuskriaustu žmogumi Lietuvoje. Senos nuoskaudos, net formaliai atleistos, lengvai nepamiršamos, ypač, kai tai nebuvo vien tik asmeninė skriauda, o turėjo daug gilesnį ir svarbesnį – politinį – pagrindą. Tai buvo kova dėl valdžios ir įtakos Lietuvoje. Vytautas niekada neužmiršo, kad jo tėvas ne tik buvo Trakų kunigaikštis, bet prieš mirtį valdė visą Lietuvą, o jis, Vytautas, turėjo paveldėti jo palikimą. Turbūt nesuklysimė teigdami, kad įtarus Jogaila irgi negalėjo nepasimokyti iš istorijos pamokų, nes jam pakako priežasčių nepasitikėti pusbroliu ir bijoti jo pretenzijų.

Lietuvos sritinių kunigaikščių šalinimas buvo savarankiškas Vytauto planas ir jis jį įgyvendino pats. Bet reikia aiškiai pažymėti, kad Kęstutaitis reagavo tik į prieš save nukreiptus veiksmus. Taip vertinant būtų sunku pripažinti, kad jis inicijavo Lietuvos vidaus vienijimo politiką. Bet viskas gana aiškiai rodo, kad būtent jis parodė iniciatyvą. Turimi šaltiniai vienprasmiai patvirtina, kad Vytautas meistriškai padarė viską, kad išprovokuotų aktyvius savo priešininkų veiksmus, o nuo savęs nusimestų kaltinimą pradėjus brolių kovas. Geriausiai, nes neginčijamai, tai įrodo plačiausiai šaltiniuose aprašytas konfliktas su Skirgaila.

1392 m. rugpjūčio mėn. buvo sudaryta Astravo sutartis ir Skirgailą pakeitė Vytautas, o jau gruodžio mėn. karalius Belze taikino abu susivaidijusius kunigaikščius²³. Niekas nesuabejojo, kad karaliaus brolis buvo nukentėjęs, o Kęstutaitis – nesutarimų iniciatorius. Iš pastarojo Jogaila pareikalavo raštu įsipareigoti laikytis susitarimo, Skirgailai žadėjo padėti užvaldyti Kijevą ir sutiko jam atiduoti Kremencą²⁴, bet atsisakė kaip nors įsipareigoti broliui. Laikui bėgant paaiškėjo, kad Vytautas, nepaisant susitarimo ir laikino bendradarbiavimo (bet, kas itin svarbu, siekiant savo tikslų) su Skirgaila, neketino išklysti iš pasirinkto kelio. Jo tikslas buvo visiškai susilpninti konkurentą ir jo įtaką²⁵ taip smarkiai jam kenkiant, kad Lenkijai dar kartą teko įsikišti. Šį kartą kunigaikščius taikino karalienė Jadvyga, o Vytautas vėl paskelbė

²² Išsamiai apie tai žr. J. N i k o d e m, *Polska i Litwa*, s. 61–89.

²³ *CE*, I/1, nr 19.

²⁴ *Ten pat*, nr 20.

²⁵ O. H a l e c k i, *Z Jana Zamoyskiego inwentarza Archiwum Koronnego. Materiały do dziejów Rusi i Litwy w XV wieku, Archiwum Komisji Historycznej*, t. 12, cz. 1, 1919–1938, s. 163. Galimas daiktas, kad būtent tada Lietuvos kunigaikščiai laidavo už Bartoszą Kojlutowiczų (ten pat, p. 166), ir čia aiškiai galima įžvelgti Skirgailos pozicijų silpninimą; *Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1376–1430*, wyd. A. Prochaska, Kraków, 1882, nr 106; *Skarbiec diplomatów papieżkich, cesarskich, królewskich, książęcych, uchwał narodowych <...> posługujących do krytycznego wyjaśnienia dziejów Litwy, Rusi litewskiej i ościennych im krajów*, t. 1, wyd. I. Daniłowicz, Wilno, 1869, nr 637–638.

dokumentą, kuriame teigė, kad susitaikė su pusbroliu ir įsipareigojo visokius jūdviųjų ginčus perduoti spręsti Lenkijos karalienei²⁶.

Skirgailos likimas geriausiai įrodo, kad Jogaila negalėjo turėti nieko bendro su Kęstutaičio politika, nes jam visiškai negalėjo rūpėti susilpninti, o tuo labiau pažeminti ištikimiausią brolių, brangiausiai užmokėjusį už Algirdaičių susitaikymą su Vytautu 1392 m.

Nežinome konkrečios Kaributo maišto priežasties. Tik paaiškėja, kad kunigaikštis – nors Kęstutaičio valdžią pripažino visos, lietuviškosios ir rusiškosios valstybės žemės, – *начя в непослушенствѣ быти у великого князя Витовта, и начат збирати вои свои, и поиде противу*. Metraščiuose aiškiai liudijama Kaributo, pasipriešinusio pusbrolio valdžiai, iniciatyva. Bet žinant Vytauto, kuris darė viską, kad susilpnintų ir kartu provokuotų Skirgailą, veikimo būdą, kyla klausimas, ar jis su Kaributu nesielgė taip pat. Taigi yra dvi galimybės – arba Kaributas priešinosi karališkojo brolio sprendimui Lietuvos vietininku skirti Vytautą, arba ėmė maištauti tik išprovokuotas pasta-rojo puolimo²⁷.

Jeigu pritarume pirmai galimybei, reikštų, kad Kaributas pirmą kartą gyvenime – ir tai oficialiai – sukilo prieš vyresniojo brolio, kurį iki šiol visais įmanomais būdais

²⁶ CE, II, nr 1 (priedas, p. 471).

²⁷ Sunku pritari J. Tęgowskio teiginiui, kad „Kaributo maišto priežastis buvo karaliaus Jogailos sprendimas atiduoti Fiodorui Liubartaičiui Severėnų žemę, o iki tol Liubartaičio valdytą Vladimiro kunigaikštystę ir Lucko kunigaikštystę atiduoti Vytautui. Kaributui mainais turbūt buvo numatyta kokia nors mažesnė kunigaikštystė (gal po Vyganto mirties likusi Kernavės kunigaikštystė), bet jis sukėlė maištą“, J. Tęgowski, *Pierwsze pokolenia*, s. 108. Tokios asociacijos pernelyg tolimos. Nėra pagrindo netikėti Vytauto informacija, pateikta „Skunde“ (SRP, II, Leipzig, 1863, s. 713), kad Jogaila jam žadėjo Liubarto palikimą. Bet kunigaikštis nepatikslino, ar buvo kalbama apie visas dėdės valdas (kas mažai tikėtina), ar tik apie jų dalį. Jis gavo Lucko kunigaikštystę. Kas galėjo paskatinti Jogailą antrą kartą apdovanoti jau ir taip pernelyg sustiprintą Vytautą? Kodėl karaliui reikėjo, kaip teigia istorikas, papildomai išaukštinti Vytautą Kaributo sąskaita? Juk norint tik „sukeisti“ Vytautą su Fiodoru, būtų užtekę atiduoti Kęstutaičiui Vladimirą, o Liubartaitį perkelti, pavyzdžiui, į J. Tęgowskio minėtą Kernavę. Jei jau Fiodoras iš principo galėjo išiseisti dėl atimamų tėvonijos likučių (ir turbūt tai paskelbė), buvo nesvarbu, ką gaus mainais. Be to, šios hipotezės fone yra prielaida, kad rūpėjo suvienyti Lietuvą naikinant sritines kunigaikštystes, taigi Jogailai inkriminuojama veikla tarsi neturi prasmės. Fiodoras Liubartaitis, prarasdamas Vladimiro kunigaikštystę, mainais turėjo gauti didesnę, garsesnę ir teikiančią daugiau veiklos galimybių Severėnų kunigaikštystę. Ir viskas – niekuo dėto Kaributo sąskaita, kuris pradėjo maištauti tik sužinojęs apie karaliaus planus jį nuskrasti. Taigi, pagal J. Tęgowskio hipotezę, karalius didžiausiais savo priešais (konkurentais, kliūtimis konsoliduoti valstybę, nepatikimiausiais kunigaikščiais – kad ir kokią galimybę pasirinktume) laikė tikrus brolius. Ir, be to, be jų kaltės šešėlio. Neabejoju, kad tikrai nesuklysimė visiškai paneigdami panašius samprotavimus. Anksčiau panašiai yra teigęs S. M. Kuczyński: „Tiesiog pagal apgalvotą karaliaus direktyvinę politikos liniją Jogaila paaukojo brolio ambicijas, o Vytautas – įvykdė planą“, S. M. K u c z y ņ s k i, *Ziemia czernihowsko-siewierskie pod rządami Litwy*, Warszawa, 1936, s. 189. O apie Fiodoro Liubartaičio problemą dar kalbėsime.

rėmė, politiką²⁸. Bet reikia pripažinti, kad ši galimybė neatrodo įtikinama. Juk toks Kaributo sprendimas nėra pakankamai motyvuotas. Už jį vyresnio Skirgailos išaukštinimas iki šiol jam netrukde, priešingai, kilus grėsmei šie kunigaikščiai glaudžiai bendradarbiavo²⁹. Nušalinti Skirgailą nuo vietininko valdžios karalius nenusprendė netikėtai, bet suderino su juo pačiu, o jis, kaip minėta, sutiko su tokiu sprendimu. Labai panašu į tiesą, kad dėl viso pokyčių plano buvo konsultuojamasi ir su Kaributu, kuris visada buvo Jogailos valdžios atrama. Kaributas tikrai negalėjo būti nusivylęs tuo, kad buvo paliktas nuošalyje, kadangi norėta ne atleisti nepatikimą ar pavojingą Skirgailą, nes karalius jo niekada tokiu nelaike, o tik susitaikyti su Vytautu. Jeigu tokiam susitarimui pritarė Skirgaila, kuris prarado daugiausiai, tuo labiau turėjo arba galėjo pritari Kaributas, kuris nieko neprarado³⁰. Be to, logiškai maštant, jeigu būtų protestuojama prieš poastravinę tvarką, Kaributas būtų sukilęs prieš Vytautą tuoj pat, nes tada jis būtų galėjęs tikėtis pergalių³¹.

Kadangi pirmoji galimybė neįtikinama, lieka antroji. Manau, kad Kaributas sukilo prieš Vytautą jo išprovokuotas. Jeigu Kęstutaitis mažiau negu per pusę metų taip rimtai susipyko su Skirgaila, kad karaliui reikėjo įsikišti, negalima paneigti, kad jis per tą laiką dėjo visas pastangas, kad susilpnintų ir Kaributo poziciją. Ypač todėl, kad jo valdyta Severėnų žemė Kęstutaičiui galėjo kelti grėsmę³².

Šie bendri teiginiai neturėtų kelti rimtesnių abejonių, bet detalės paremtos tik samprotavimu, kuris, mano manymu, panašus į tiesą, bet iš esmės yra grynai spekuliatyvus. Juk galima iškelti klausimą, kodėl Kaributas nesureagavo kaip Skirgaila ir nenuvyko skūstis Jogailai? Į tai atsakyti neįmanoma. Gal jis nutarė, kad ginkluota akcija problema išspręst savaiame, kaip Kęstučio laikais? Jeigu pasitikėtume „Vilniaus metraščio“ informacija, ši prielaida taptų patikima. Pagal šią informaciją, Vytautas

²⁸ T. Wasilewski suabejojo iki šiol istoriografijoje pripažintu Algirdo ir Julijonos sūnų gimimo eiliškumu (T. W a s i l e w s k i, *Daty urodzin Jagiełły i Witolda. Przyczynek do genealogii Giedyminowiczów, Przegląd Wschodni*, 1, 1991, z. 1), o J. Tęgowskis išplėtė šią mintį (J. T ę g o w s k i, *Kilka uwag do genealogii Giedyminowiczów, Studia Źródłoznawcze*, 36, 1997; J. T ę g o w s k i, *Pierwsze pokolenia; J. T ę g o w s k i, O następstwie tronu na Litwie po śmierci Olgerda, Przegląd Historyczny*, 84, 1993, z. 2), bet jie buvo neteisūs. Źr. J. N i k o d e m, *Data urodzenia Jagiełły. Uwagi o starszeństwie synów Olgerda i Julianny, Genealogia. Studia i Materiały Historyczne*, 12, 2000; J. T ę g o w s k i, *Ponownie o dacie urodzenia Jagiełły, ten pat*, 16, 2004 (2006).

²⁹ *ИСРЛ*, XXXV, s. 64.

³⁰ Taigi sunku patikėti O. Haleckiu, kuris teigė, kad anksčiau visada bendradarbiavusį su Jogaila Kaributą „labai įskaudino Vytauto išaukštinimas“, O. H a l e c k i, *Dzieje unii*, s. 142.

³¹ Sunku sutikti, kad 1392 m. rugpjūčio mėn. arba tuoj po to Vytautas būtų pajėgęs visiškai apsisaugoti nuo galimo perversmo.

³² Nereikia pamiršti, kad Kęstučio nesėkmė prasidėjo nuo Kaributo maišto. Tai buvo ne savarankiškas maištas, o apgalvotas Algirdaičių sąmokslas. Taigi Vytautas negalėjo pamiršti ypač svarbaus strateginio didelės Severėnų kunigaikštystės vaidmens, Źr. *ИСРЛ*, XVII, с.тлб. 504; XXXV, c. 62, 86, 98, 112, 116, 134, 156, 182–183, 202, 225; *SRP*, II, s. 616–618; III, s. 123.

pats nepuolė Kaributo, galbūt dėl to, kad, tikėdamasis Skirgailos smūgio, su dalimi kariuomenės liko Vilniuje arba Trakuose. Pats ėmė veikti prieš maištininką tiktai įsitikinęs, kad pastarojo pajėgos buvo sutriuškintos per kautynes, ir jam nebegrėsė karas dviem frontais. Kartoju, tai tik prielaidos, nes iš šaltinių neįmanoma daryti konkrečių išvadų.

Skirgaila nesureagavo. Ar todėl, kad Kaributas su juo nieko nederino, ar todėl, kad nebuvo pasirengęs jo paremti, ar todėl, kad nespėjo jo paramos suteikti, ar pagaliau todėl, kad brolio planą laikė realiai neįvykdomu? Aiškaus atsakymo ir dabar nėra. Bet labai panašus į tiesią būtų atsakymas į kitą klausimą – kaip tas kunigaikštis elgėsi per ginkluotą Vytauto intervenciją. Manau, kad reikia paneigti Johano iš Redeno (Posilge) kronikos informaciją, kad Kęstutaitis su Skirgaila nugalėjo Kaributą (*Item in desin cziten was Wytowt und Skirgal czu Witwiskin, und wordin vaste czweytrechtig undereynander; des vingen się Karbuth zu Cleyne Nowgart, und santin yn gefangen deme konige Polan*)³³. Nors apskritai kryžiuočių kronikininkas puikiai išmanė Lietuvos istoriją, bet šį kartą sunku juo pasitikėti. Pirma, kronikos rankraštyje yra pataisymų, susijusių būtent su Skirgaila³⁴, tai sufleruoja, kad buvo abejonių dėl identifikavimo arba interpretavimo, o tai akivaizdžiai menkina dominančios informacijos reikšmę. Antra vertus, Johanas iš Redeno galėjo būti paveiktas kitos savo turėtos informacijos, būtent, kad Vytautas ir Skirgaila kartu nugalėjo Švitrigailą³⁵. Paskutinė pastaba paremta labai įtikinančiu argumentu – metraščiuose, kuriuose plačiai aprašyta bendra Vytauto ir Skirgailos akcija prieš Švitrigailą, nė žodžiu neužsimenama apie Skirgailos vaidmenį per Kaributo maištą. Pridurkime jau ne šaltiniais, o priežastiniais ryšiais paremtą argumentą. Dalyvavimas akcijoje prieš Švitrigailą buvo pagrįstas, kadangi jauniausiojo Algirdaičio puolimas pirmiausia smogė Jogailai, bet to negalima pasakyti apie spėjamą bendrą dalyvavimą malšinant Kaributo maištą. Skirgaila turėjo puikiai suprasti, kodėl Kaributas ryžosi radikaliems veiksams. Jis galėjo jų neremti arba nevisiškai jiems pritarti, bet negalėjo nežinoti, kad brolio pralaimėjimas pirmiausia susilpnins jo paties pozicijas Lietuvoje. Dėl to tikrai nekyla abejonių. Būtų tragi-komiška, jeigu Skirgaila, tai žinodamas, būtų pats prie to prisidėjęs.

Johanas iš Redeno nurodė, kad Kaributo maištas vyko 1393 m. pradžioje³⁶. Nėra pagrindo ginčyti šią datą. Pagaliau tai netiesiogiai patvirtinta metraščiuose, kur aiškiai nurodyta įvykių seka: pirmiausia įvyko Severėnų kunigaikščio puolimas, ir tik po to

³³ SRP, III, s. 185. Jano iš Redeno informacijai pritaria L. Kolankowskis, J. Tęgowski ir kiti, žr. L. K o l a n k o w s k i, *Dzieje Wielkiego Księstwa*, s. 61; J. T ę g o w s k i, *Zagadnienie władzy*, s. 10.

³⁴ SRP, III, s. 185, žr. leidėjo pastabą „b“.

³⁵ Ten pat, p. 243–244.

³⁶ Ten pat, p. 185.

Švitrigaila laikinai buvo užvaldęs Vitebską³⁷. Tam neprieštarauja Lietuvos metraščių informacija apie tai, kad Švitrigaila maištavo po Algirdo žmonos Julijonos mirties, nors remiantis „Voskresensko metraščiu“³⁸ laikoma, kad kunigaikščio našlė mirė 1392 m. Nors šiame metraštyje ne visada – o ne kartą ir aprašant labai žinomus įvykius (pvz., Vorsklos mūši), – rašoma metais vėlesnė data, ne tai svarbiausia. Lietuvos metraščiuose, rašant apie Fiodoro Vesnos nužudymą, buvo nurodyti ne metai, o (be to, taikliai) chronologinė laiko seka. Pirmiausia buvo nugalėtas Kaributas, o vėliau – sukilęs jauniausias Algirdaitis, po motinos mirties perėmęs Vitebsko valdymą, bet tai nereiškė, kad iškart po jos mirties, tiesiog tada ji jau buvo mirusi.

Kas ypač svarbu, Jano iš Redeno datavimas irgi neprieštarauja kitų šaltinių informacijai apie abiejų nugalėtų maištininkų likimą. 1393 m. gegužės 1 d. Riazanės kunigaikštis Olegas Ivanovičius laidavo Jogailai savo žento Kaributo ištikimybę³⁹, o Švitrigailos, kuris po pralaimėjimo buvo nuvežtas Jogailai, buvimas Lenkijoje pirmą kartą buvo patvirtintas 1393 m. rugpjūčio mėn.⁴⁰

Riazanės kunigaikščio poelgis neįrodo, kad Kaributas sukilo prieš karalių, nes laiduota buvo Lietuvos valdovui, kadangi niekas kitas negalėjo laidavimo priimti. Kitas reikalas, kad Jogaila jį turbūt laikė labai svarbiu. Juk buvo įsitikinęs, kad brolis nesiryš pradėti naujų avantiūrų, kurios po pralaimėjimo tikrai nebūtų sėkmingos, o tik pablogintų ir taip sunkią Lietuvoje susiklosčiusią padėtį bei sugriautų ankstesnį Jogailos planą. Tai, kad karalius nemanė, jog brolio maištas nukreiptas prieš jį, ir nedegė didžiu pykčiu⁴¹, įrodo labai greitas Kaributo paleidimas. Kitaip nutiko prieš valdovo valdžią sukilusiam Švitrigailai – jis buvo laikomas Lenkijoje iki 1394 m. birželio mėn.⁴²

Jogailos reakciją į Kaributo pralaimėjimą, tai yra jo laikymą pas save ir pažadą paleisti tik už laidavimą, nesunku paaiškinti. Karalius negalėjo nekreipti dėmesio į tai, kas įvyko, nes pagal tuometinę tvarką Kaributo maištas teoriškai buvo nusikaltimas valdovui, kadangi kunigaikštis pasipriešino ginklu Jogailos paskirtam vietininkui. Nekyla abejonių, kad, jeigu Kaributas būtų laimėjęs, ir Skirgaila, ir Jogaila su dideliu

³⁷ *ПСРЛ*, XVII, стбл. 93–94, 514; т. XXXV, с. 71, 89, 101, 137, 159, 185, 206, 227. A. Prochaska pateikė kitokių Algirdaičių veiksmyų eilę, aiškiai prieštaraujančią metraščių informacijai, A. P r o c h a s k a, *Król Władysław Jagiełło*, t. 1, Kraków, 1908, s. 72–73; A. P r o c h a s k a, *Dzieje Witolda*, s. 72–73.

³⁸ Воскресенская летопись, *ПСРЛ*, т. VIII, Санкт-Петербург, 1859, с. 62.

³⁹ *Biblioteka Czartoryskich*, Kraków, dok. perg. nr 237, vol. II/14.

⁴⁰ *Rachunki dworu króla Władysława Jagiełły i królowej Jadwigi z lat 1388–1420*, wyd. F. Piekosiński, Kraków, 1896, s. 161, 275; *Rachunki królewskie z lat 1393–1395 i 1412. Rachunki podrzectwa krakowskiego. Rachunki stacji nowosądeckiej*, oprac. H. Wajs, Warszawa, 1993, s. 2–3.

⁴¹ Jeigu dėl ko nors ir pyko, tai dėl brolio pralaimėjimo pasekmių, nes po jo gerokai sustiprėjo Vytauto pozicijos.

⁴² 1393 m. birželio 20 d. kunigaikštis paskutinį kartą paminėtas knygoje „Rachunki dworu“, žr. *Rachunki dworu króla Władysława Jagiełły*, s. 192.

džiaugsmu būtų pasveikinę jį, ir pagrįstai būtų pripažinę akivaizdžią Algirdaičių pergalę. Bet kadangi karaliaus brolis buvo nugalėtas, Jogaila niekaip kitaip negalėjo reaguoti. Kitaip Vytautas jį (visiškai pagrįstai) būtų laikęs maištininko bendrininku ir nepatikimu partneriu, laukiančiu pirmosios Kęstutaičio nesėkmės, kad galėtų juo atsikratyti. Kaributo pralaimėjimas *ipso facto* lėmė ir jo paties likimą. Negalėjo būti kalbos, kad paleistas jis grįžtų į Severėnų žemę. Vytautas, pasinaudojęs proga, galutinai išmetė jį iš žaidimo, o Jogaila dėl anksčiau išdėstytų priešasčių negalėjo jam atiduoti prarastos kunigaikštystės.

Tai buvo viena iš daugelio kunigaikščio pralaimėjimo pasekmių. Ši buvo skaudi jam asmeniškai, o kitos sukėlė daug didesnę ir ilgai trukusią atgarsį. Pirma, buvo sugriautas puikiai karaliaus parengtas tolesnės Lietuvos raidos scenarijus. Vytautas, vietoj to, kad būtų kontroliuojamas Algirdaičių, dėl ko būtų susilpnėjusi jo pozicija ir įtaka, netikėtai atsikratė konkurentų, suvienijo Lietuvą ir, priešingai Jogailos ketinimams, pats ją ir valdė. Antra vertus, šių reikalų neįmanoma atskirti vieno nuo kito: Kaributo pralaimėjimas nepaprastai susilpnino Skirgailos, kuris Lietuvoje liko vienišas, pozicijas. Vytautui, kuriam ir iki tol sekėsi labai riboti konkurento galimybes, nebeliko nieko kito, kaip laukti, kol Skirgaila padarys klaidą, ir nuolat jį provokuojant, progai pasitaikius kuo labiau marginalizuoti jo poziciją. Šį planą Kęstutaitis irgi įgyvendino puikiai. Tai įrodo eiliniai ginčai, prieš tai minėtas vėl įvykęs abiejų kunigaikščių susitaikymas⁴³ ir Vytauto nenoras ištraukti į Skirgailai numatytos Kijevo žemės reikalų tvarkymą⁴⁴. Pagaliau trečia, skaudžiausia Jogailai pasekmė – jis pats Kaributui pralaimėjus prarado daugiausia, nes greitai paaiškėjo, kad Lietuvoje nėra jokios jėgos, kuria jis galėtų remtis kilus ginčui su Vytautu. Tai geriausiai patvirtina lietuvių elgesys per Salyno derybas, kai po akivaizdaus Kęstutaičio įsakymo valstybės pareigūnai paskelbė jį didžiuoju kunigaikščiu, taigi pasisakė prieš savo valdovą. Šis pritarimas Vytauto planams ir veiksams neatsirado staiga. Jis kilo seniai, dar XIV a. dešimtojo dešimtmečio pradžioje.

Nugalėjęs Kaributą, Jogaila, aplinkybių verčiamas, dar bandė minimalizuoti nesėkmės pasekmes. Taigi manau, kad tai, jog 1393 m. gegužės mėn. Fiodorui Liubartaičiui buvo suteikta Severėnų kunigaikštystė⁴⁵, reikia vertinti būtent iš tos perspektyvos. O tai reiškia, kad tai tikrai nebuvo suplanuota prieš Kaributo maištą. Karaliaus broliui pralaimėjus, Severėnų žemė turėjo pereiti į kitas rankas. Jeigu Jogaila būtų rėmęs centralizacinius Vytauto ketinimus arba bent jau būtų jiems neprieštaravęs, nesvyruodamas būtų atidavęs jam Kaributo kunigaikštystę. Šis veiksmas būtų buvęs labai natūralus, palankiai Vytauto sutiktas ir gydantis žaizdas, kurias, nepaisant perga-

⁴³ Žr. 26 išnašą.

⁴⁴ Plačiau apie tai žr. J. N i k o d e m, *Rola Skirgielty*, s. 121–126.

⁴⁵ *AU*, nr 33–34.

lės, Vytautui tikrai skaudėjo⁴⁶. Esu įsitikinęs, kad Jogaila nepritarė pusbrolio ketinimams, bet pats pateko į labai keblią padėtį. Jeigu, nors ir nepasitikėdamas Vytautu, tikrai būtų siekęs kompromiso, būtų pareiškęs gerą valią, atiduodamas jam Seversko kraštą.

Bet karalius to nepadarė. Kodėl? Juk naiviai neteigsime, kad norėjo, bet Vytautas garbingai atsakė. Jogaila nepasiūlė arba nesutiko su Kęstutaičio pretenzijomis⁴⁷, nes nusprendė mokėti mažiausią kainą už Kaributo nesėkmę. Pastarojo likimas dėl minėtų priežasčių tikrai buvo nulemtas, bet Severėnų žemės pavaldumo klausimas liko. Ją atidavus Vytautui, būtų labai sustiprėję jo pozicijos, taigi karalius neketino to daryti. Kartu negalėjo (arba nenorėjo, bijodamas būti įtartas pernelyg akivaizdžiais blogais ketinimais) atiduoti jos vienam iš brolių. Taigi nutarė, apdovanodamas Vytautą, padaryti tai su mažiausiais nuostoliais sau. Jam atidavė Fiodoro Liubartaičio kunigaikštystę, o jį patį ketino įkurti Kaributo paliktoje kunigaikštystėje. Žinoma, ne iš didelės meilės pusbroliui arba už tariamus nuopelnus, bet tam, kad Vytautas negalėtų jos valdyti.

Jogaila neilgai galėjo džiaugtis šia neabejotina sėkme. Vieni istorikai mano, kad Fiodoras Liubartaitis taip ir nepamatė savo naujos valdos⁴⁸, kiti – kad jis neteko šios kunigaikštystės tik 1395 m. pradžioje arba net kitų metų pradžioje⁴⁹, be to, senesnėje literatūroje randame nuomonę (tiesa, tuo sunku patikėti), kad Fiodoras ilgai valdė Severėnų žemę ir buvo ištikimas Jogailos vasalas⁵⁰. Kad ir kaip buvo, Vytautas laimėjo prieš Jogailą arba anksčiau užėmęs Kaributo kunigaikštystę, arba greitai iš jos pašalinęs Fiodorą Liubartaitį. Karalius į tai nereagavo, nes nebeturėjo jokių kozirių, o 1394 m. gruodžio mėn. mirus Skirgailai įsitvirtino Kęstutaičio pergalė prieš Algirdaičius.

⁴⁶ Sėkmingai įgyvendino savo planą, bet visą laiką baimindamasis, nes nežinojo, kaip reaguos Algirdaičiai.

⁴⁷ Tai tik prielaida, kurios nereikia sureikšminti, bet labai panašu į tiesą, kad – ne be pagrįstų priežasčių – Vytautas pateikė tokį pasiūlymą.

⁴⁸ O. H a l e c k i, *Dzieje unii*, s. 144; O. H a l e c k i, *Z Jana Zamoyskiego*, s. 156; S. M. K u c z y Ń s k i, *Ziemie czernihowsko-siewierskie*, s. 189–190; L. K o l a n k o w s k i, *Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego*, s. 61.

⁴⁹ J. T ę g o w s k i, *Pierwsze pokolenia*, s. 240–241.

⁵⁰ М. Г р у ш е в с ь к и й, *Історія України-Руси*, т. IV, Київ-Львів, 1907, с. 163–164.

THE KARIBUTAS REBELLION

Summary

JAROSŁAW N I K O D E M

The author states that the opposition of Kaributas Algirdaitis (Dymitr Korybut) to Vytautas, which occurred soon after the Astrava Agreement, became the first action of far reaching changes in Lithuania. It brought not only a complete victory for the political programmes, which Kęstutaitis was ready to implement but also at the same time destroyed the political plan that had been thoroughly prepared by Jogaila. This latter plan would have normalised Lithuania's internal relations after 1392 in the king's favour. The rebellion, which Kaributas initiated, set in motion an unstoppable avalanche of changes, which changed the Lithuanian political scene. In analysing the context of the sources, the author states that the Lithuanian *Metrica* furnishes the most accurate description of the events and became the basis of the conclusions that were obtained. Several basic questions were formulated in the course of the analysis. What caused Kaributas' armed secession, which meant the negation of the procedure established by Vladislovas Jogaila after the return of Vytautas from the German order? When did this rebellion occur? How did the other members of the Gediminid dynasty act in its face or how could they have acted? And finally, what consequences resulted from the defeat of Kaributas?

The author thinks that by reconciling with Vytautas in Astrava (Pol. Ostrów, now Vostrava in Belarus) in 1392 Jogaila made a very binding decision. He decided to simultaneously eliminate the external dangers threatening Lithuania and, which was the price of the agreement that was concluded, to make personal changes in the post of the viceroy, who had to rule the state in his name. Jogaila's earlier intentions (The author writes more broadly about them in the article.) were very advantageous to him. They guaranteed him the inviolability of his patrimonial rights to his patrimony and the fact that Skirgaila, who was loyal and had no ambitions to be completely independent, was the viceroy allowed him to not worry about the existing Lithuanian policy. During the long struggle with Vytautas, Jogaila drew the conclusion that the most beneficial solution in ensuring his right to rule, as well as to Lithuania itself, would be the replacement of Skirgaila with his cousin. This had to be the only correction of the king's plan, which foresaw that Kęstutaitis' elevation would satisfy his ambitions and stop his overgrown political aspirations. The differences between the monarch and his new viceroy in Lithuania focussed on two problems: the extent of the real power in Lithuania and the state's internal structures. But there were no differences on the question of Lithuania's relationship with Poland, which the author strove to prove in a fairly large section of the account.

The dispute between Vytautas and Jogaila involved the establishment of the limits of the actual power, which Kęstutaitis was to receive in Lithuania. Vytautas was not ready to carry out his cousin's dynastic policy and therefore was unable to agree to perform the role of a second Skirgaila. The situation of the Lithuanian viceroy, with its broad but defined prerogatives, did not in any way suit him. Initially Kęstutaitis sought to assume real power, which did not have any competition, and later to create legal norms for that power which would guarantee him independence, which would not only derive from the victories of the current policy but also have an institutional basis. Even up until the turn of the fifteenth century Jogaila was, especially mentally, not prepared to agree to the expectations of Vytautas. The king was holding a very strong trump card: large areas

of Russian lands in the Lithuanian state were ruled by the brothers, Skirgaila and Kaributas, who were unconditionally loyal to him. Vytautas understood that he would succeed in achieving complete victory when he had eliminated all possible rivals and remained the only duke in Lithuania, who held the real power. And that meant the objective of gradually eliminating the petty dukes. In the opinion of the author, who employs abundant arguments to substantiate his statements, Jogaila was unable, due to obvious reasons, to approve his cousin's aspirations. Therefore the elimination of the petty dukes was an independent plan of Vytautas and implemented only by him. The main method of Kęstutaitis was the provocation of his rivals' reaction, which the sources best attest to in the case of his conflict with Skirgaila. Vytautas acted in a similar manner, in the author's opinion, in respect to Kaributas, who was provoked into rebelling against him. But it is difficult without using the fairly doubtful speculation method to unambiguously say why Kaributas did not react in a manner similar to that of Skirgaila, i.e., why he did not complain to Jogaila. Perhaps he thought that he could overcome Kęstutaitis and return the old *status quo*. There is, in the author's opinion, also no satisfying answer to the question of why Skirgaila did not react to the rebellion by Kaributas. The historian, however, rejects the information from Johan von Reden that the former duke of Trakai was working together with Vytautas in the struggle with Kaributas.

The author agrees with Johan von Reden's dating, indicating that the Kaributas rebellion occurred in early 1393, and argues that it was earlier than Švitrigaila's secession in Vitebsk. That the king did not think that the brother's rebellion was directed against him and was not consumed by great anger is attested by the fact that Kaributas was quickly set free. This occurred differently than with Švitrigaila, who rebelled against the ruler's authority and was held in Poland until June 1394. The defeat of Kaributas had long-term consequences. He lost the land that he had been given and destroyed the scenarios for Lithuania's further development, which the king had meticulously prepared. Vytautas unexpectedly eliminated his rivals by centralising Lithuania, contrary to Jogaila's wishes, under his own power instead of having it be controlled by the Algirdaitis family, which would have diminished Vytautas's position and influence. The fall of Kaributas also extraordinarily weakened the position of Skirgaila, who remained alone in Lithuania. After the defeat of Kaributas, Jogaila further attempted to reduce the effect of this reverse. In the author's opinion, it is necessary to evaluate the bestowal of the duchy of Severia in May 1393 to Fiodoras Liubartaitis from this perspective. This means that the king wished in every way to avoid giving the lands of Severia to Vytautas since that would have extraordinarily strengthened his position. Unable to return this land to Kaributas, he gave it to Fiodoras Liubartaitis, which, incidentally, appeared to be a short-lived success since Kęstutaitis definitely made this land subordinate to him very quickly.

Gauta 2007 m. kovo mėn.

Jarosław N i k o d e m. Istorijos mokslų habilituotas daktaras, Poznanės A. Mickevičiaus universiteto Istorijos instituto adjunktas. Tyrinėja Bažnyčios viduramžių Lenkijoje istoriją, Lietuvos ir Lenkijos santykių istoriją, husitizmo istoriją, Lenkijos ir Lietuvos politiką husitinės Čekijos atžvilgiu 1420–1433 m. (paskelbta Vladislavo Jogailos ir Vytauto Kęstutaičio dinastinės politikos studija: *Polska i Litwa wobec husyckich Czech w latach 1420–1433. Studium o polityce dynastycznej Władysława Jagiełły i Witolda Kiejstutowicza*, Poznań, 2004).

El. paštas: jaroniko@amu.edu.pl